

ANDORKA GÁBOR

Kozma és Damján ikerszentek magyarországi tisztelete

A kereszténység első századaiban Bizáncban és Rómában egyaránt nagy tiszteletnek örvendő ikertestvérek voltak. Arábiából származtak, s mindketten Ciliciának Egea nevű városában, mint orvosok működtek. Orvosi működésükön kívül híresek voltak a keresztény vallásban való buzgóságukról. Olyannyira, hogy egy legenda alapján Kozma nem is akart a gyógyításért egyszer három tojást elfogadó testvérel, Damjánnal egy sírban nyugodni. Ezért jött haláluk után egy teve, hogy emberi szóval kijelentsé: temessék őket közös sírba. A Diocletianus féle üldözés idején Lysios helytartó felszólította őket, hogy bálványoknak áldozzanak, de ők állhatatosan ellenszegültek, miért is hosszú és kegyetlen kínzás után lefejeztettek, Kr. u. 303. Holttestüket Rómába, majd Brémába, és legvégül 1649-ben Münchenbe vitték. Emléknapjuk: szeptember 27.

A késő-középkori Európában új funkcióval jelennek meg, az orvostudomány és a sebészet, később a gyógyszerészet védőszentjeként. Ez azzal is magyarázható, hogy az orvosi fakultások kezdték patrónusokká választani Szent Kozmát és Szent Damjánt. Legkorábban a Német- Római Birodalomban alakult ki ez a tisztelet. A német nyelvterületeken elterjedt kultusz művelődéstörténeti elemzését már a 20. század elején elvégezte Ludwig Deubner, legutoljára az 1960-as években Annaliese Wittmann. Ez utóbbi monográfia a kultuszhelyek közé felveszi a német nyelvterületet körülvevő országok Kozma és Damján tiszteletét is. Ezekből az adatokból világosan kiderül, hogy az európai kutatás igen kevés ismeretekkel bír a kelet-európai, illetve délkelet-európai, de ezen belül is főként a magyar középkor földrajzi és történelmi adottságairól.

Magyarország a század közepén még mint rettegett „Isten ostora”, a görög egyház felé orientálódott, s ha a 955 utáni események el is távolították Bizánctól, elméletileg mindig megvolt a kiegyezés lehetősége, és Bizánctól könnyen megkaphatták volna azt, amit Róma megtagad.

De ami a függetlenség megőrzését illeti, e tekintetben István ugyanolyan hajthatatlan maradt, mint apja, nagypapja, vagy bármely elődje. Amint Fajsz sem járult Bizáncba megkezeszkelkedni, Taksony a két császárt megkerülve Rómából kért püspököt, majd Géza a német püspök fogadása után is távol tartotta magát a császár „udvarlásától”, ugyanúgy került István minden személyes találkozást a császárral, ami a hűbéri fogadalom előfeltétele lett volna. A Szent Péternek történt felajánlása, amivel megkapta a koronát és az áldást, semmiféle hűbéri függéssel nem járt. Ezzel a lépésével ellensúlyozta a nyugati szomszéd, III. Ottó német-római császár és a keleti szomszéd, II. Baszileiosz bizánci császár dinasztikus törekvéseit. Magyarország a bizánci és a német-római császárságok között ugyanolyan független monarchia lett, mint a Német-Római Birodalom túlsó oldalán elterülő Franciaország. A dip-

lomáciai kapcsolat viszont éppen a Német-Római Császárság hűbéri igényeinek ellensúlyozására Bizánc felé sokkal intenzívebb. Így a bizánci befolyással csúgy számolnunk kell, mint a német hatással.

Éppen e tények hatására észleljük a magyarországi Kozma és Damján tiszteletnél is, hogy nem egészen tisztázott ma sem az, hogy a kultusz Rómából vagy Bizánctól származott-e hazánkba. A hazai szakirodalom is csak nagyon felületesen és csak érintőlegesen foglalkozik e két szent tiszteletével és ezek hagyományaival. Az Árpád-korban kialakult Kozma, Damján kultuszának csupán Bálint Sándor szentel egy önálló tanulmányt, de ebben is csak a később kialakult gyógyszerészet védőszentjeként ismerteti őket. A két szent nevét gyakran emlegetik, mert mellképük a magyar korona alsó részén, a corona graccán is szerepel. Ez a tény gyakran félrevezette a kutatókat, mivel a tiszteletük eredetét a bizánci kultúrához kapcsolták, pedig nem ez a legkorábbi ábrázolásuk.

Hogy megállapítsuk tiszteletük eredetét, ahhoz alaposan ki kell elemeznünk emlékeinket: irodalmi műveket, okleveles forrásokat, képző- és iparművészeti alkotásokat egyaránt.

Legkorábbi emlékünk egy **miseruha**, melyet István király és Gizella királyné adományozott a székesfehérvári prépostságnak, a 12. század vége óta koronázási palástként használták és a felségjelvények közé került. A III. Béla által átalakított miseruha koronázási palástként való első említése 1290-ból származik: a krónikás szerint a király Szent István által is viselt miseruhában volt. A „szent palást” első okleveles említése pedig Kis (Durazzói) Károly koronázásával kapcsolatban – 1358. december 31. – maradt ránk.

A koronázási palást részletes elemzése feltétlenül szükséges, mert Kozma és Damján első hazai ábrázolása az államalapító István király korában éppen a paláston látható. Így keletkezésének körülményei, készítői, eszmei tartalma és stiláris jegyei közelebb visznek bennünket a tisztelet eredetének tisztázásához.

A miseruhán az alsó sor hímzett szentjei között, a donátor király-párral egy sorban szerepel a két keleti szent, Kozma és Damján és rögtön mellettük egy másik orvos-szent, Pantaleon. A három szent orvosnak ez a legkorábbi hazai ábrázolása, amelyről tudunk. A kazulát 1031-ben hímeztette István az akkor épülő Szűz Mária-templom számára, és Gizella királyné udvarhölgyeivel, illetve talán a veszprémvölgyi apáccal együtt dolgozott rajta. Az új zarándokút mentén fekvő Székesfehérvárt István királyi székhellyé tette és az épülő, új bazilikát a királyság új szakrális központjának, koronázó- és temetkezőhelyének szánta. Valószínű, hogy Fehérvár új funkciója és koronázási palást ikonográfiai programja között eszmei-tartalmi összefüggésnek kellett lennie. A palást a hálaadás és felszentelés időszertűségét István király 1030-ban Konrád német-római császár felett aratott győzelme adhatta. A felépített Jeruzsálem képei és a zarándokút mellett épülő Székesfehérvár tartalmi összefüggése kétségtelen, és e jelenetek valószínűsítik István részvételét az 1009-ben lerombolt templomok 1027-ben megkezdett újjáépítésében. E Jeruzsálem felé fordulás hangulatában jelennek meg a székesfehérvári kazula szentjei a hazai patrocíniumokban. Ebben az építkezési periódusban szenteltek fel valóban Szent Kozma és Damján templomot Esztergom elővárosában, Kovácsiban, a királyi pénzverők falujában.

A paláston párosával egymás felé fordul szentek az alábbiak: Damján – Kozma, Pantaleon – György, Vince – Gizella királyné; a centrumban kissé feljebb a készítés idején elhunyt Imre herceg; István király – István vértanú, Kelemen – Sixtus, Kornél – Lőrinc. A mellékképre a páros szentek feje mellé neveiket is ráhímezték. Sorrendben az első név nélküli személy biztosan Damján, mert egymás nélkül sohasem ábrázolták az orvos testvérpárt.

A palást tartalma és szerkezete nyugati ikonográfia alapján készült, az ábrázolt szentek is ehhez tartoznak, de az emlegetett veszprémvölgyi görög apácák hímvő tevékenysége miatt felmerült a bizánci hatás kérdése is. Első királyunk mellett lévő további szentek (három római vértanú pápa és egy tanítvány diakónus) személye alapján kizártnak látszik a keleti befolyás.

István király a maga és Gizella mellképe mellé azokat a szenteket sorakoztatta fel, akikre „ideológiailag” állama és vállalt hite erősítésére támaszkodni kívánt. Konceptiójában tehát a bizánci liturgiában is kedvelt szenteket: Kozma, Damján, Pantaleion és György konkrét funkciót töltenek be. A Gizella királyné jobbján megjelenített szentek valószínűleg a királyné választott védszentjei: Vince zaragossai püspök buzgó hitélet miatt, György a lovagi erényeiért, Pantaleion a mindenkin könnyörülő orvoslásáért, és az önzetlen tudományáért: Kozma és Damján.

Az öt keleti szent és az öt római szent szerepeltetése összefügghet a jeruzsálemi templomok újjáépítésével is, ahol főként VII. Konstantin bizánci császár és talán István magyar király kőművesei is dolgoztak. Diplomáciai okok is vezethettek: nem kívánt ütközőpont lenni a római pápaság és a bizánci császárság kezdődő viszálykodásában. Mindenesetre egy biztos, hogy alapeszméit megerősítő mintaképeit hímeztette a palástra, és e szentek az Árpád-házi uralkodók és utódjaik patrónusaivá lettek. Ezt erősíti meg – még egy ikonográfiai adat –, hogy valamennyi szentnek, Istvánhoz hasonlóan a fején az akkori koronadivatnak megfelelően abroncskorna, a kezében pedig országalma és lándzsa látható. A király jobbában a lándzsát, baljában az országalmát tartja. A többi szentnek váltakozva, aszerint, hogy jobb vagy bal felé fordul, hol jobb, hol bal kezébe kerülnek a felségjelvények. A párosával egymás felé forduló szentek egymás felé nyújtják az országalmát, kifelé tartják a lándzsát. Köztük látható, a sor végén utolsó párként és kiemelt helyen Kozma és Damján háromnegyedes alakja. A palást viselése közben, összecukódása révén előre kerülnek. Jelentőségük a palást tekintélyével együtt növekszik.

A paláston ábrázolt keleti szentek tisztelete István korában általánosan elterjedt Európában, így közvetlen vagy a közvetett római befolyással kell számolnunk. A közvetlen befolyás jelei: Kozma és Damján neve a 4. századtól kezdve szerepelt a római misekánonban, aminek a kultusz elterjedésében nagy jelentősége volt. A legkorábbi szentély a két szent tiszteletére, a „presso S. Maria ad praesepe” oratórium Symmachus pápa (498–514) alatt épült. A legelső ábrázolás az egykori Forum Romanumon álló „templum sacrae urbis” alapjaira épült „templum Romuli” még meglévő római épület maradványaira épített Szent Kozma és Damján bazilika apszisának mozaikképe, amelyen a templomépítő IV. Félix pápa (526–530) is látható. A felirat szerint a római nép a gyógyulás biztos reményét kapcsolta a mártírszentekhez. Ez a felfogás közel áll a későközépkori védszent-tisztelethez. A tisztelet István korában több mint ötszáz éves hagyományra tekintett vissza Rómában és a patrocíniumuk kiemelt. A közvetett befolyásra utalnak: a római kultusz német közvetítése, az Ottók udvari művészetének hatása. Valószínű, hogy Gizella királyné és udvarhölgyei hímezték a bizánci selyemből készült miseruhát. A kazula nem textilszerű kompozíciója arra mutat, hogy tervezője ötvös lehetett. Az általában regensburgi munkának tartott Gizella-kereszt és a koronázási palást rokonsága alapján a stílus Gizella fivérének, II. Henrik művészeti környezetében gyökeredzik. Mivel azonban 1030-ban, a német császárság felett aratott győzelem után, nehezen képzelhető el, hogy a miseruhát dél-német műhelyben hímezték volna, ezért felmerült az ezredforduló táján betelepült textilműhely tevékenysége is. Amennyi-

ben Gizella királyné közreműködésével készült a palást, a vallásossága végett a keresztény erkölcs példaképeit választotta, szemben állam- és egyházszerző férje pápai szentjeivel.

A tisztelet német közvetítése más oldalról vizsgálva sem kizárt, hiszen tiszteletük a 9. század elején a Rajna vidékén is elterjedt. Nagy Károly, aki számos relikviát hozott magával Rómából, Konstantinápolyból és Jeruzsálemből, köztük valószínűleg Szent Kozma és Damján ereklyéit is, elsőként helyezte el azokat az aacheni Münsterben. A német–római császárság legkorábbi, 1100 előtti Kozma–Damján patrocíniumai főként magas rangú asszonyok, gyakran királynék alapításai. Ez megerősíti feltevésünket, hogy Ottók udvarában tisztelt szentek Gizella királyné védszentjei közé tarozhattak.

Időben következő emlékünknél, amely szintén szoros kapcsolatban van az Árpád-házzal, majd a magyar királysággal és a nemzettel, a *Szent Korona* első része, a *corona graeca*, Szent Kozma és Szent Damján zománc félalakos képével. A görög koronát VII. Michael Dukas (1071–1079) bizánci császár ajándékozta I. Géza (1074–1077) királyunknak. Tekintettel arra, hogy a hazai tisztelet kezdetét a korona zománcképeinek tulajdonítják, szükséges a keletkezés körülményeiről és a koronán megjelenített személyekről néhány szót szólnunk.

A mellképek alapján pontosan tudjuk a készülés időpontját: a hátsó oldalon középen VII. Michael Dukas, alatta jobbra Konstantin társcsászár és balra I. Géza zománcképe látható. Damján arcképe Konstantin és Kozmáé I. Géza mellé került. A történelmi személyek alapján tehát bizonyos, hogy a *corona graeca* 1074–1077 között Bizáncban készült I. Géza számára. A magyar királyság függetlenségét I. Gézának kellett biztosítania a német császársággal szemben, és ebben a szövetségese a bizánci császár volt. Másfelől a bizánci császárságnak a keleti és az északi külső támadásokkal szemben nyugati orientációban kellett támaszt keresnie. A Gézának adott korona ezt a kettős és kétoldalú szövetséget hivatott kifejezni, függetlenül attól, hogy milyen céllal adták.

MORAVCSIK véleménye szerint az orvosi műszert tartó két orvos-szent, mivel pénz elfogadása nélkül gyógyítottak, az „önzetlen égi tudomány” képviselőiként jelennek meg a koronán. Valóban a lovagi erényeket megtestesítő szentek mellé az önzetlenség erényében jeleskedő „ingyen-orvos” testvérpár megjelenítése a bizánci liturgia felfogása alapján is logikusnak látszik.

BÁLINT szerint viszont a „megkoronázott magyar király egészségét ajánlják Kozma és Damján mennyei gondjaiba.

DEÉR JÓZSEF hasonló véleménnyel van, csak szerinte a császár testi jólétének biztosítója e két szent, bár jelenlegi elrendezésük nem emellett szól.

A görög korona ikonográfiai programja alapján azonban Moravcsik Gyula álláspontját kell elfogadnunk. Az a tény, hogy a középkor lovageszményét és a kereszties hadjáratok szellemét kifejező lovagszentek mellé éppen a két orvos-szentet választották ki az ajándékba készülő koronára, azt igazolja, hogy mind Bizáncban, mind Magyarországon jelentős tiszteletnek örvendtek, mégpedig mint az uralkodó család védszentjei. VII. Michael Dukas választása nem véletlen: Kozma és Damján mellképe a *corona graeca* „császári” oldalán azt bizonyítja, hogy tudhatott az Árpád-ház tiszteletéről is.

Következő képi emlékünknél régészeti lelet, a földből előkerült, Kozma és Damján mellképével díszített, a 12. század második feléből való *besztercei szenteltvíztartó (aspersorium)*, amely nevét lelőhelye, Beszterce után kapta. A gyógyítást szolgáló ezüstedényke lehetett. Kozma és Damján szoborfeje a fogantyú két oldalára került, míg nyaktól lefelé tunikás domborított mellképük belesimul a görög nyelvű imaszövegbe. Feliratát Moravcsik Gyula fejtet-

te meg: „Jézus forrása a gyógyításoknak is”. A nyugati művészetekben ritkán előforduló, korai szentelvtáztartó, rajta a még szokatlanabb szent orvospár alakjával és a görög nyelvű szöveg arra utal, hogy bár Magyarországon készítették, mégis keleti rítusú szertartásokhoz használhatták. A szentelvtáztartó feliratának tartalma, a páros szentek mellképének jelenléte s nem utolsósorban az edény kicsiny mérete (fogantyúval együtt 26,2 cm magas) arra utal, hogy valóban házaknál végzett szentelés céljára készülhetett. A páros szenteknek, jelen esetben Kozmának és Damjának együttes ábrázolása azonban még nem bizonyíték arra, hogy az aspersoriumot csakis keleti szertartásokhoz használhatták. Mind a keleti, mind a nyugati, latin rítusú egyházakban mindig párosan ábrázolták őket. A görög nyelvű szöveg és esetleg a vízszentelési ima alapján elfogadjuk a keleti rítusú használatot, de a páros szerepeltetés alapján nem. A lelőhellyel kapcsolatban az alábbiakat szükséges megemlíteni. Az egykori, Megváltó tiszteletére szentelt monostor közelében, a templomtól kétszáz méterre találták a szentelvtáztartót. Menekülés közben vihették el a tárgyat a templomból vagy a monostorból, és elejthették a mocsárban.

A tisztelet tehát a 13. század közepén élt Beszterce környékén, ezt a nem messze lévő *Csaroda* Kozma és Damján *falképe* is bizonyítja. Tehát a koronázási jelvények jelentősége folytán a két orvos-szent tisztelete is előtérbe került II. Béla korában, így a Kozma és Damján mellképpel díszített szentelvtáztartót minden bizonnyal Antiochiai Anna készítette a királyi monostor részére. Az egyházszen telések az ő uralkodása utáni évtizedekben jelentek meg nagy számban, az alsó-ludányi Kozma és Damján tiszteletére szentelt bencés apátságot pedig talán III. Béla alatt alapították.

Az Árpád-házi uralkodása idején (1000–1301) a Kozma és Damján tiszteletére szentelt egyházak és patrocíniumok – egy kivételével! – a Dunántúlon voltak. A 12–13. századi egyházszen telések Zala, majd Vas megye területén történtek, a 13. században csatlakozott Veszprém megye, majd a század végén Somogy megye. A 11. századból nincs több adatunk a már említett István-kori Esztergom-Kovácsi templom kivül.

Az ezt követő legközelebbi forrás szerint még 1196 előtt a Nyitra megyei *Alsó-Ludány bencés apátsága* választotta Kozmát és Damjánt védszentül. Ez a kis észak-magyarországi templom Imre király (1196–1204) uralkodása idején létezett, sajnos, az alapítás idejéről pontos adattal nem rendelkezünk. A 13. században a csatári (Zala megye) bencés apátság templomában Szt. Kozma és Damján ereklyéit őrizték, és oltáruk is volt. Az apátság alapítója 1141-ben a 11. század közepén bajor földről bevándorolt Gütkeled nembeli Márton comes és a nemzetség a 12. század közepén már az ország legelőkelőbb nemzetségei közé tartozott.

A 13. századi falusi templomaink alaprajza semmiben sem különböznek az ortodox rítusú közösségeknek épült templomokétól. Az 1236-ban szentelt zalaszántói Szent Kozma és Damján templom helyén a 11–12. században azonos elnevezésű templom állhatott, a tisztelet pedig még korábbi, 9–10. századi lehetett. Ez a feltevés a zalavári példán alapul, ahol a korábbi Adorján elnevezést az 1018-ban alapított recskuti bazilika megtartotta.

FELHASZNÁLT IRODALOM

GAZDA ISTVÁN: *Kuriózumok a magyar művelődés történetéből*. Budapest, 1990, Kossuth.

GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Budapest, 1977, Gondolat.

MORAVCSIK GYULA: Görög nyelvű monostorok Szent István korában. In Serédi Jusztinián (szerk.): *Szent István Emlékkönyv*. 1938.

MORAVCSIK GYULA: A magyar Szent Korona a filológiai és történeti kutatások megvilágításában. In Serédi Jusztinián (szerk.): *Szent István Emlékkönyv*. Budapest, 1938.

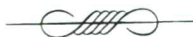
SZENTPÉTERY IMRE: Szent István király oklevelei. In Serédi Jusztinián (szerk.): *Szent István Emlékkönyv*. Budapest, 1938.

TARCAI GYÖRGY: *Az Árpád-ház szentjei*. Budapest, 1984, Szent István-társulat.

LÁKATOS ÁRPÁD

A pápa álma: egy szerzetes, aki megtámasztja az egyházat

Assisi Szent Ferenc élete és működése

Előzmények: a világ és az egyház Szent Ferenc korában

Assisi Szent Ferenc (1182–1226) korában, azaz a 12. század végén és a 13. század elején a korabeli világ és egyház rendkívül sokszínű volt. A korszak világi életére a teljes hierarchizáltság volt jellemző. A feudális jog minden társadalmi réteg jogait és kötelezettségeit a legnagyobb mértékben szabályozta, az egyes rétegek között az átjárás alig volt könnyebb a lehetetlenségénél. A katolikus egyház legitímálta ezt a rendszert, és maga az egyház is szigorúan hierarchizált intézmény lett erre az időre. A lelki élet egyre külsőségesebbé kezdett válni, a keresztény egyház valódi küldetése kezdett feledésbe merülni. Úgy tűnt, a világ eme rendszere megmerevedik, és maga az egyház is Istentől eredő rendnek tartotta a korabeli feudális berendezkedést (gondoljunk csak a „három rend” tanítására).

A valóság azonban mást mutatott. Ha a dolgok mélyére tekintünk, akkor láthatjuk, hogy ekkoriban az egész társadalom szomjúhozta a megújulást. Az egyházban hatalmas megújulási lelkesedés bontakozott ki az eredetileg monasztikus clunyi reformmozgalom nyomán, s ez az új lelkesedés az egész korabeli egyházat áthatotta az egyszerű laikusoktól kezdve a szerzeteseken át egészen a felső klérusig. A lovagi nemesség új földek, kincs és dicsőség után áhítozott, a parasztság a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklését óhajtotta, az egyre erősödő városi polgárság pedig elemi szabadságjogainak biztosításáért, illetve annak megtartásáért küzdött. Látható tehát, hogy az egész korabeli feudális társadalomban

hatalmas feszültségek voltak, amelyek állandó bizonytalanságot, háborús helyzetet eredményeztek. A keresztény Nyugat és az egyház megpróbált a helyzeten javítani, a dolog azonban úgy tűnt, a helyzet csak rosszabbodik. Az ekkor tomboló investitúraharcban mind a császárság, mind pedig a pápaság elveszítette tekintélyét, a társadalom szemében az egyház lejáratódott. A kereszties háborúk sem hozták meg a kellő sikert. Az emberek vallási igényeit a romlott, korrupt és végtelkéig klerikalizált egyház már nem tudta kielégíteni, az emberek közvetlenül fordultak a Bibliához lelki vigaszt keresve benne. Ez önmagában még nem lett volna probléma, sőt, biztosan áldásos hatást fejtett ki, de mivel egyesek a Szentírást másként kezdték értelmezni és magyarázni, mint ahogy azt a hivatalos egyház tette, a klérus önmaga megreformálása helyett a „másként gondolkodókat” eretnekké bélyegezte. Ezek a mozgalmak általában egyházi megújulási mozgalomként indultak (legtöbbször az evangéliumi szegénységet és egyszerűséget hirdetve), és csak később szorultak ki az egyházból (pl. valdensék). Más mozgalmak azonban már kezdetben credendően nem keresztény eretnekmozgalmak voltak (pl. katarok). Az új eretnekmozgalmak tagjai erkölcsükben általában messze felülmúlták a korabeli egyház képviselőit, ami rendkívül vonzóvá tette ezeket a mozgalmakat a köznép szemében. A gazdag, korrupt és klerikalizált intézményes egyház azonban továbbra is hibát hibára halmozott. Korabeli teológusok kifejtették, hogy az állam és az egyház szövetségéből adódóan az eretnekek nemcsak az egyház, hanem az állam, sőt, az egész (öröknek és Istentől credőnek vélt) feudális rend ellen láznak fel, ezért őket ki kell irtani (korábban az egyház az eretnekeket visszatéríteni próbálta). Az egyház kidolgozta az új eljárást az eretnekek felkutatására, ami az *inquisitio* nevet kapta. Az új eljárás során az egyházi és a világi hatalmak leszámoltak vélt és valós ellenségeikkel, ennek a gyümölcse azonban az lett, hogy az egész kereszténységet képviselő katolikus egyház végleg minden hitelét elvesztette a jóérzésű, valóban evangéliumi szellemiségű keresztények körében is. Az egyház történetének egyik mélypontján állt, és úgy tűnt, nincs kiút. Assisi Szent Ferenc és Szent Domonkos azonban megmutatták: van kiút, de ez egyedül csak az Úr Jézus Krisztus hiteles képviselőiben és az evangéliumi élet igaz megvalósításában rejlik.

A továbbiakban Assisi Szent Ferenc életművét vizsgáljuk meg.

Szent Ferenc ifjúsága

Ferenc Assisi városában, 1182-ben született a dúsgazdag posztókereskedő, Pietro Bernardone fiaként. Ferenc kilencévesen a San Giorgio-i plébániai iskolába került, ahol megtanult írni, olvasni, számolni, komolyabb műveltséget azonban nem sajátított el. Tizennégy éves korától tevékenyen részt vett apja üzletében, nagyvilági életet élt, pénzt bőkezűen szórta. 1199-ben azonban fordulat történt életében. Assisi és Perugia között fegyveres viszály robbant ki, és Ferenc is részt vett a háborúban Assisi oldalán, amely azonban veszített, és maga Ferenc is hadifogolyként Perugiába került, ahol egy évet raboskodott sötét börtönökben, mígnem apja ki nem váltotta. Ferencet egy, a fogságból hozott betegsége döbbenette rá addigi léha életére, és új, „magasabb rendű dolgokról” kezdett gondolkodni, ami azonban még mindig csak evilági dolgok voltak: Ferenc a lovagi ideál rabja lett, gondolatait a fegyverek, dicsőség és hírnév kötötte le. Dél-Itáliába vonult egy hadjáratba, de félúton visszafordult, és pompás lovagi öltözékét egy szegény loagnak ajándékozta el. Ferenc élete ugyanis ekkor már valóban megváltozott. Assisibe való hazatérése után megtalálta élete

ten szolgálatának szentelte magát. Ez kezdetben azt jelentette, hogy helyreállította a környék összedőlő félben levő templomait, és az építőköveket saját maga koldulta össze.

A ferences rend megalakulása

1209. február 24-én újabb fordulat történt Ferenc életében. Ezen a napon, Szent Mátyás apostol ünnepén Ferenc a Porciunkula-kápolnában vett részt a szentmisén, ahol az aznapi evangélium szíven ütötte: „*Minekutána pedig összehívta Jézus az ő tizenkét tanítványát, ada nékik erőt és hatalmat minden ördögök ellen, és betegségek gyógyítására. És elküldé őket, hogy prédikálják az Isten országát, és betegeket gyógyítsanak. És monda nékik: Semmit az útra ne vigyetek, se pálcákat, se táskát, se kenyeret, se pénzt; se két-két ruhátok ne legyen. És valamely házba bementek, ott maradjatok, és onnét induljatok tovább. És valakik be nem fogadnak titeket, kimenvén abból a városból, még a port is verjétek le lábaitokról, bizonyságul ő ellenök. Kimenvén annakokáért, bejárák a falukat, hirdetvén az evangéliumot, és gyógyítván mindenütt.*” (Lk 9,1-6; a tizenkét apostol kiküldésének történetéből). Ferenc ekkor ismerte fel, hogy ez az ő élete, és azonnal elkezdte a hallottakat szó szerint megvalósítani: mezítláb,

valódi értelmét: Isten szeretetét és szolgálátát. Ferenc ezután már nem a világ zaját és forgatagát kereste, hanem a békét és a csendet, hogy szabadon imádkozhassék. A város előtti lepraházban különféle alantas szolgálatokat végzett a megvetett és a társadalomból kutasított leprások részére. Rómába vonult, hogy ott szabadon koldusnak öltözhessen, és egy teljes napig koldusként éljen, hogy a szegények és a társadalom periferiáján élők iránti szeretete és megértése egyre inkább valósággá váljék. Másnap azonban már ismét úgy jelent meg a templomban, mint a dúsgazdag Bernardone fia.

A világgal való összeütközését azonban nem kerülhette el. Miután 1206-ban Ferenc megszökött az atyai háztól, az apja perelni kezdte saját fiát, hogy visszakapja a Ferenc által elvitt pénzt. Először a városi tanácshoz fordult, majd a püspökhöz. A tárgyalás azonban meghökkenítő eredménnyel zárult: Ferenc mindenét, ruháját és pénzét letette a püspök lába elé, és közölte: ő már nem Pietro Bernardone gyermeke, hanem Istené, ami magában foglalta azt is, hogy ezen túl már nem az apja pénzében, hanem az Isten gondviselésében bizakodik. Ferenc ezután elhagyta a világi életet, és csak az Is-

kötéllel a derekán, szürkésbarna ruhában járta a vidéket, prédikált, és hirdette az Isten országát. Az addig kigúnyolt, kitaszított Ferenc ettől a pillanattól rendkívüli népszerűségnek örvendett, emberek csatlakoztak hozzá minden társadalmi rétegből, a keresztény testvériség eltörtölt mindenféle különbséget ember és ember között. Mivel azonban itt egy konkrét közösség alakult ki, a középkori hagyomány szerint regulát, azaz szabályzatot kellett alkotni a közösség működéséhez. Ferenc ezt is az evangéliumban találta meg: „*Monda néki Jézus: Ha tökéletes akarsz lenni, eredj, add el vagyionodat, és oszd ki a szegényeknek; és kincsed lesz mennyben; és jer és kövess engem.*” (Mt 19,21; a gazdag ifjú történetéből). Ez a felismerés 1209. április 15-én történt, és ez a ferences rend születésnapja. Az új közösség tagjai rendkívül szigorú életmódot folytattak, de a bennük található életöröm és szeretet sok embert vonzott hozzájuk. A testvérek száma gyorsan növekedett. Ferenc ekkor úgy gondolta, itt az ideje annak, hogy közössége pápai jóváhagyást kérjen.

A legenda elbeszéli, hogy ebben az időben III. Ince álmot látott. Álmában látta, amint a lateráni bazilika összedőlni készül, de egy kis szerzetes a templom mellé áll, és miközben ő maga egyre inkább növekszik, a vállával megtámasztja az épületet. Néhány nappal később megérkezett Ferenc a társaival, hogy közössége számára kieszközölje a pápai jóváhagyást. A pápa felismerte, hogy ez az a szerzetes, aki Isten Egyházát megtámasztja, és megmenti a pusztulástól. Az engedély megadása azonban mégsem ment olyan könnyen, a hatályos egyházi jogszabályok ugyanis feltételekhez kötötték az új közösség alapítását, amelyeknek a ferencesek nem feleltek meg. Ferenc ellenállhatatlan hite azonban lenyűgözte egyházi előljáróit, és végül megkapták a szükséges engedélyt.

A ferences rend korai története

A ferences rend anyakolostora a Porciunkula-kápolna mellett alakult meg, s itt gyűltek össze később a testvérek évente a pünkösdi általános káptalanra. A kolostorban Ferenc messzemenőig érvényesítette az evangéliumi szegénységet, de ez nem a vagyon alapvető tagadását jelentette, hanem az önkéntes lemondást. Így egyrészt nem került összeütközésbe az egyház vagyonosabb tagjaival, másrészt a mozgalomból nem lett a feudális rend ellen lázadó eretnekmozgalom. Ferenc mélységesen tisztelte a papságot is, így a klérussal sem került összetűzésbe, hanem az esetek döntő többségében együtt tudtak működni. Ferenc alázatos szellemének és az egyház iránti engedelmisségének az lett a gyümölcse, hogy kevés kivétellel az egész korabeli társadalom, egyháziak és világiak, gazdagok és szegények egyaránt támogatták Ferencet és követőit, továbbá az egész

társadalom előtt vissza tudta nyerni a katolikus egyház hitelét. A rend tagjai természetbeni alamizsnából és kétkezi munkából tartották fenn magukat (kezdetben a ferencesek nem fogadhattak el pénzt), de legfőbb tevékenységük az imádság, az elmélkedés és a prédikáció volt. Ferenc mozgalma hatalmas tömegeket mozgatót meg, s ennek credményeképpen Assisi Szent Klára vezetésével megalakult a női kolostor (második rend), továbbá a házaspáros keresztények számára a harmadik rend.

A ferencesek missziós utakat is szerveztek. Minden második évben Porciunkulában a püünkösdi káptalan dönt a nagyméretű külföldi missziókról. Az egész korabeli ismert világba indultak ferences missziók, 1217-ben Ausztriába, Franciaországba, Magyarországra, Spanyolországba, Szíriába és Itália különböző tartományaiiba. 1221-ben Németországba, 1224-ben Angliába indultak missziós csoportok. A leghíresebb azonban az 1219-es, Közel-keleti misszió, amely a Szentföld, Szíria és Egyiptom felé irányult, és amelyben Ferenc maga is részt vett. Ferenc Egyiptomban jelen volt a kereszties hadak Damiette-i vresésénél, és sikerült a szultánhoz is eljutnia, aki habár nem lett keresztény, mégis nagy tisztelettel adózott a szerzetes iránt, és meghallgatta prédikációját. Ferenc üzenete czáltal a korabeli keresztény világhoz egyértelmű volt: a kereszténységet, amely a szeretet vallása, nem fegyverrel, hanem a szeretet gyakorlásával és prédikációval kell terjeszteni.

Ferencnek a misszióból való hazatérésekor egy új problémával kellett megküzdenie. A ferences közösség ekkorra már hatalmasra nőtt, és sokan pontosan megfogalmazott, írott szabályzatot (regulát) igényeltek. Az 1220. évi püünkösdi káptalanon nyilvánvalóvá vált a megosztottság a közösségen belül, Ferenc pedig még ebben az évben lemondott a rend vezetéséről. Ferenc 1221-ben megalkotta az első regulát, amelyet 1223-ban módosított. Miután ez a munka befejeződött, 1223 nagybőjti idejében Ferenc az Alverna hegyre vonult vissza, hogy ott a Megfeszítetről magányosan elmélkedjen. Élete utolsó két évében több súlyos betegség gyötörte, de Ferenc még ekkor is vidám lélekkel dicsőítette a teremtő Istent a Naphimnusz éneklésével, amely az egyik leghíresebb műve Ferencek. A szentéletű szerzetes 1226. október 3-án halt meg testvérei között.

Assisi Szent Ferenc világnézete és programja

Assisi Szent Ferenc világnézetét és programját alapvetően a fennmaradt művei alapján lehet rekonstruálni, melyek között elsősorban életszabályok, regulák, levelek és imádságok találhatók. Assisi Szent Ferenc világnézete a római katolikus kereszténység volt, és csakis ennek fényében vizsgálható az életműve, programja is. Műveiből azonban kiderül, hogy számára a kereszténység nem üres bölcsekedést jelentett, hanem életmódot: az evangéliumi szegénység megélését és a szeretet gyakorlását. Műveiből kiderül, hogy Ferenc nemigen ismerte korának teológiai áramlatait, ő egyszerűen alkalmazta az evangéliumot az életében. Ferencet teljesen áthatja a Biblia lelksége, de a Szentírást is közvetlenül olvassa, anélkül azonban, hogy visszautasítaná az egyház tanítói és értelmezői tekintélyét.

Ferenc programját a két regulából lehet leginkább megismerni. Az első írott regulát 1221-ben adta a közösségnek (ez az ún. „meg nem erősített regula”), amelyet azonban Hugolin bíboros (a későbbi IX. Gergely pápa) közreműködésével módosított (ez pedig az ún. „Megerősített regula”), és ez tartalmazza a rend hivatalos nevét is: Kisebb Testvérek Rendje (latinul Ordo Fratrum Minorum – O.F.M.). Ezek nem igazán jogi dokumentumok,

inkább buzdítások az evangéliumi életre. A regula az evangéliumi szegénység teljes megtartását írja elő a rend tagjainak. Az új belépőnek az addigi vagyonát el kell adnia, és a pénzt szét kell osztania a szegények között. Ezután a szerzetesek csak alamizsnából élhetnek, pénzt viszont nem fogadhatnak el. A regula előírja a rendszeres imádságot, elmélkedést, munkavégzést és prédikálást. Az igazi előírása azonban az, hogy a rend tagjai és minden keresztény törekedjen arra, hogy szeresse Istent teljes szívével, teljes lelkével, teljes elméjével és minden erejével, továbbá szeressen minden embert. A regula a rend tagjainak szigorú testvériséget és alázatosságot ír elő. Rendkívül fontos továbbá az, hogy a regula teljes hűséget követel a katolikus egyház és papság iránt, ami elvben és gyakorlatban egyaránt kizárja azt, hogy a rend kívül kerüljön a katolikus egyház keretein, és ez mind az egyház, mind pedig a rend oldaláról kizárja az esetleges bizalmatlanságot. Mivel azonban a regula elsősorban lelkeségi munka, és nem jogi dokumentum, ezért megvan az a súlyos hátránya, hogy a külső körülményeket egyáltalán nem, vagy csak alig-alig határozza meg. Ennek az lett a következménye, hogy a ferences mozgalom több ágra szakadt.

A Kisebb Testvérek Rendjének további története

Szent Ferenc halálakor a Kisebb Testvérek rendje megközelítette a tízezer főt, a század végére pedig 1300 rendházban mintegy 35000 szerzetes élt. Ezek a számok maguktól is elárulják azt, hogy a korszakban a ferences mozgalom tömegmértűvé vált. A korabeli világi és egyházi társadalom minden rétegéből voltak a rendhez csatlakozók, és ez alapvető problémákat vetett fel. A fő probléma mindig a szegénység körül forgott: mit jelent pontosan a szegénység, és ezt hogyan kell megélni? Voltak, akik számára Ferenc szegénysége megvalósíthatatlannak tűnt. A ferences rend teológusai is szót kértek, és még Ferenc életében Bolognában tanulmányi házat alapítottak. Mint már említésre került, ezek az ellentétek már az 1220. évi pünkösdi káptalanon felszínre kerültek, és Ferenc halála után pedig a rend megosztottságát credményezte. A rend kezdett bekapcsolódni az egyházi élet keringésébe, az egyetemi oktatásba, és magas egyházi méltóságok is kerültek ki a ferencesek soraiból. Sokan úgy vélték, mindez ellentétben áll az alapító szándékaival, és vissza akartak térni Ferenc remete-eszményét. Ők voltak a spiritualisok (a későbbi obszervánsok). Azok pedig, akik inkább a gyakorlati élethez alkalmazkodtak, voltak a conventualisok (a későbbi minoriták). A szakadás 1517. május 29-én jogilag is rögzítve lett X. Leó pápa bullájában. 1525-ben azonban egyes elégedetlen obszervánsok egy még radikálisabb remete-eszményt kezdtek megvalósítani, és ez lett a ferences család harmadik ága, melyet VII. Kelemen pápa 1527-ben ismert el, és a nép a kapucinus nevet adta nekik.

A ferences mozgalom hatása a katolikus egyházi életre napjainkig rendkívül sokszínű. Sok szent és tudós került ki soraik közül, de időnként a rend mélypontokat is átélt. Alapvetően azonban mind az egyházi, mind pedig a világi életre pozitívan hatott mind Assisi Szent Ferenc, mind pedig követőinek működése.

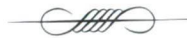

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Assisi Szent Ferenc művei.* Szeged, 1993, Agapé.
 FRANZEN, AUGUST: *Kis egyháztörténet.* Szeged, 1998, Agapé.
 GERGELY JENŐ: *A pápaság története.* Budapest, 1999, Kossuth Kiadó.
 ROTZETTER – W. C. VAN DIJK – T. MATURA: *Assisi Szent Ferenc.* Budapest, 1993, Vigilia.
 DIÓS ISTVÁN (szerk.): *Szentelek élete.* Budapest, 2001, Szent István-társulat.
 KATUS LÁSZLÓ: *A középkor története.* Budapest, 2001, Pannonica–Rubicon.
 KÁROLI GÁSPÁR (ford.): *Szent biblia.* Budapest, 2000, Magyar Biblia-társulat.

ORMAI ZOLTÁN

A ferences rend története és könyves kultúrája Magyarországon 1771-ig

A rend kialakulása

A ferences rend alapítója, Francesco Bernardone 1182-ben született Assisiben, jómódú kereskedő családból származott. Apja kereskedőnek szánta, Ferenc azonban katonai babérokra vágyott. Később katonaként részt vett az Assisi és Perugia között kirobbant háborúban, ahol fogságba esett és megbetegedett. Felépülése és hazatérte után megalapította a később róla elnevezett rendet, melyet ő Ordum Fratrum Minorumnak, azaz Kisebb Testvérek Rendjének hívott. A rend tagjai tanítottak és apostolkodtak főleg az alsóbb nép körében. Tevékenységükhöz 1210-ben a pápától kértek és kaptak jóváhagyást. Regulájukat 1223-ban Honorius pápa szentesítette. Ferenc bejárta Közép-Itáliát, Hispániát és a Szentföldet. A tevékenységét követő csodás jelek egyike volt, hogy 1224-ben Alverna hegyén megjelentek a testén Krisztus sebei. 1228-ban Ferencet IX. Gergely pápa szentté avatta. A rend regulája tiltotta a vagyon, a mindennapi kenyeret munkával kellett megkeresniük a testvéreknek vagy koldulniuk kellett. Fontos kiemelni, hogy Ferenc nem volt pap és a kezdeti időkben követői is főként laikusok voltak.

A tagok száma gyorsan nőtt és a rend hamar bekapcsolódott a tudományos életbe. Kiemelkedő alakjai közé tartozik Alexander Halensis párizsi tanár, aki az skolasztikus összefoglaló művet írta. Az ő tanítványa volt Bonaventura egyházdoktor. Fontos még megemlíteni Duns Scotust (egy későbbi irányzat, a skotizmus róla kapta a nevét), aki vizsgálódásaiban a spekuláció helyett a tapasztalatra épített.

A rend tagjai bűnbánati szónoklásra kaptak jogot, így lassan papi renddé váltak. A testvérek vidámságot, természet- és emberszeretet sugároztak magukból, közülük kerültek ki a legnagyobb hatású népszónokok. Támogatták a betegeket és a gyengéket, kezdeményezésükre hitelintézmények és zálogházak jöttek létre.

A rend élén a rendfőnök áll, az ő munkáját segíti a választott káptalan. A tartomány, regionális egység élén a hat évre választott provinciaális (tartományfőnök) áll, mellette a választott tartományi tanács. A kolostort a gourdián vezeti, akit a kolostorban lakó barátok választanak szintén hat évre.

A ferencesek második rendje a klarissza apácák rendje, melyet Clara de Bernardino alapított 1212-ben. Az Assisi városában született Clara előkelő, vagyonos nemesi családból származott, életének meghatározó eseménye volt Szent Ferencsel való találkozása 1210-ben. San Damiano templomban alapítja meg monostorát és a Szegény Úrnők Rendjét. A szegénység, a szegény Krisztushoz való hasonulás lett rendjének alapja. III. Ince pápától 1216-ban kieszközölte a szegénység kiváltságlevelét (*Privilegium paupertatis*).

A harmadik rend világi hívekből áll. Közvetlen előzményét azok a vallási társulások jelentik, melyek a 12. század végén nagy számban alakultak ki. III. Ince pápa nyitott volt e mozgalom csoportjai iránt, sőt 1199-ben szentté avatta a poenitens (bűnbánó) mozgalom egyik világi alakját, Homeban de Cremonát. 1201-ben indult el a Humiliates Harmadik Rendje. Ennek tagjai megmaradtak világi állapotukban, de jogilag függtek a mozgalom „első rendjének” klerikusaitól. Vasárnaponként összegyűltek, egyikük tanítást adott a keresztény életéről, de a hittételekről és a szentségekről soha nem ejtettek szót. Vezetőjüket miniszternek hívták. 1208-ban a Katolikus Legények, 1212-ben pedig a Lombardiai Szegények csoportját erősíti meg a pápa. Sokan otthonukban maradva követték Szent Ferenc felhívását az evangéliumi életre.

Ferenc 1221-ben regulát adott nekik, mely a Memoriale Propositi nevet viselte. Ennek végső kidolgozója Hugolino bíboros (a későbbi IX. Gergely pápa) volt. A regulát többször átformálták, legutóbb a 2. Vatikáni Zsinat után. Az új regulát VI. Pál pápa hagyta jóvá 1978-ban. A Harmadik Rend tehát azon keresztények számára alapított rend, akik az első rend vezetése alatt a keresztény tökéletességre törekednek anélkül, hogy a világban való életéről lemondanának. A Harmadik Rend elnevezés nem minőséget, harmadrangúságot jelent, hanem időrendiséget. (I. Rend 1209, II. Rend 1212, III. Rend 1221) Mivel a Harmadik

SZENT FERENC ÉS AZ ELSŐ KARÁCSONYESTI BETLEHEMES JÁTÉK

Rend valóságos rend, ezért minden más, világi hívekből alakult vallásos szervezet, társulat felett áll.

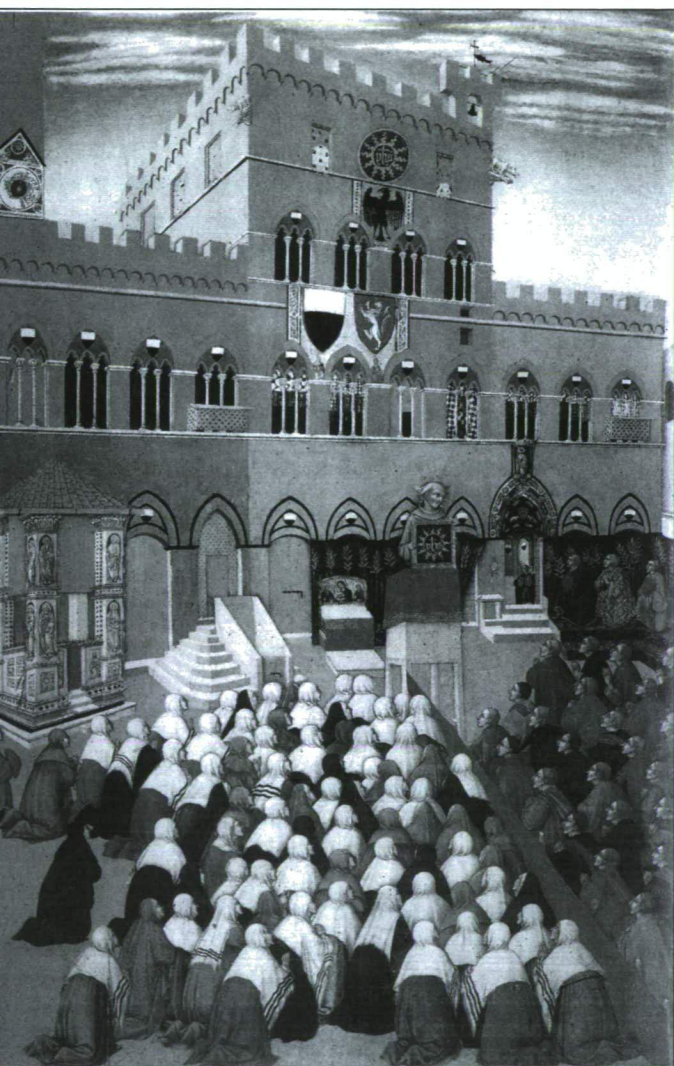
A XIV. század elején a vagyonnal kapcsolatos viták kiéleződtek. A *spirituálisok* a teljes szegénységet hirdették, 1317-ben azonban pápai bulla tiltja meg működésüket. A *konventuálisok* (conventus – nagy kolostor) rendelkezhetek vagyonnal, a hétköznapi gyakorlatban 1322-től ez az irányvonal él. A harmadik irány az *autentikusok* gondolkodását követi, akik a vagyont a Szentszéktől bérelték. A XV. században megerősödik az eredeti ferences regula támogatása, az *obszerváns* (megőrző) irányzat, mely a tudományos munkát, valamint

a karitatív és lelkipásztori tevékenységet tartotta fontosnak. Az obszervánsok az elvilágiasodó konventuálisokkal szemben Szent Ferenc szabályzatát az eredeti szigorúságában akarták megtartani, elsősorban a szegénység kérdésében. Vezetői Sienai Szent Bernardin és Kapisztrán Szent János voltak.

1517-ben X. Leó pápa – sikertelen békítés után – szétválasztotta a rendet konventuális és obszerváns (minorita) ágra és akét irányzatot önálló renddé tette.

A XVI. században jelent meg egy új ferences irányvonal. Képviselőik szerint az obszervancia is feladta Szt. Ferenc elveit. Az irány több országban külön-külön alakult ki. Így jött létre Spanyolországban sarutlan, Franciaországban rekollektus, Itáliában reformált néven. Az irányzatokat XIII. Leó pápa egyesítette 1897-ben, őket nevezzük kapucinusoknak. Alapítójuknak a XVI. században élt Matteo de Basicot (Busso Mátét) tartják. Fejlődésük a XVI. század végén kezdődik, ekkor már engedélyezett volt nekik az Itálián túli terjeszkedés. Tevékenységüket rekatolizáció és misszió jellemezte. San Francisco városa az ott működő kapucinusokról kapta a nevét. A rend női ága a XV. században jött létre. A kapucinus apácák teljes szegénységben élnek, fő tevékenységeik a zso-

LÁNGOLÓ GÓTIKA

SIENAI SZENT BERNÁT VÁROSA FŐTERÉN PRÉDIKÁL.

lozma, az elmélkedés és a munka. A ferencesek a jámborság tekintetében a ciszterciák követőinek tekinthetők és kormányzatukban is átvették az előbbieket központosított irányító és ellenőrző rendszerét. Fő központjaik a XIII. század elején Párizs és Bologna, mely városok a nemzetközi egyetemekről és a skolasztikáról voltak híresek. A tudományok ezen új központjai átvették a monostorok kultúráközvetítő szerepét. 1217 és 1230 között a ferences kolostorok száma megduplázódott. A rend történetében a legfontosabb probléma a szegénység elvének és gyakorlatának összeegyeztetése volt. Megoldásként azt a döntést hozták, hogy jövedelmet hozó vagyonuk ne lehessen, de bevételt jelenthettek az adományok és a végrendeletek. A megélhetést a rend tulajdonában lévő kisbirtokok szolgáltatták.

Fontosnak tartották a tanulást, a nemesek és tanult emberek belépését örömmel fogadták. 1260-ban a ferencesek egyetemes káptalana úgy határozott, hogy a rend minden tartományából évente két barát ingyen mehet tanulni a párizsi egyetemre. Ebben az időben a ferencesek és a domonkosok az egyetemi létszámnak több mint a tizedét tették ki. A testvérek megújították a teológiai tudományok területét.

Ferences rend a kora újkori Magyarországon

A ferencesek a kora újkori Magyarországon két rendtartományt hoztak létre, melyeket később nevük alapján mariánusnak és salvatoriánusnak neveztek.

A mariánus ferencrendűek tartománya 1229-ben jött létre Magyarországon. Az első állomás Győrben létesült, ahol Szent Erzsébet tiszteletére templomot emeltek. Később Pécsen és a Szerémségben is voltak állomások. 1238-tól Magyarország külön tartomány, Provincia Hungariae néven. Az 1240-es évek végére a testvérek nagyrészt művelt papokból álltak. A világi papság azonban nem örült a testvérek jelenlétének. Az ezt követő években, évtizedekben elterjedt a plébániákon a testvérek üldözése. 1245-ben IV. Ince bullát adott ki a védelmükre és ezzel a feladattal az esztergomi és a kalocsai érseket, valamint a zágrábi püspököt bízta meg. 1265-ben IV. Kelemen már kiközösítéssel fenyegette a ferencesek üldözőit. A rend a megpróbáltatások ellenére dinamikusan fejlődött. Magyarországon is kialakult a szervezet alkotmányos rendje: a tartomány élén a provinciai állt. Fontos szerepet töltött be a capitulum provinciale, a közgyűlés, melyen a discretusok, tehát a kolostorok választottai vettek részt. Hatalmas patrónusuk IV. Béla ki-

SZENT FERENCET ÁBRÁZOLÓ XIII. SZÁZADI TÁBLAKÉP. A SZENT FIGURÁJA MELLETT AZ ÉLETÉBŐL VETT JELENTEKET LÁTHATUNK, MELYEK KÉPEKBE BESZÉLIK EL TÖRTÉNETÉT AZ AKKOR MÉG JAVARÉSzt ÍRÁSTUDATLAN KÖZÖNSÉG SZÁMÁRA.

rály volt. 1263. augusztus 3-án, mikor a király fiával, V. Istvánnal első ízben kibékült, négy ferencrendű volt mellette, bizonyára azért, hogy a felindult idős uralkodót béketűrésre, engedékenységre bírja. Nem véletlen, hogy a ferencesek annyira ragaszkodtak IV. Béla emlékéhez. Ezért még a nagyhatalmú esztergomi érsekkel szemben is érvényt szereztek a király végakaratainak, hogy testét a ferences esztergomi egyházban helyezték végső nyugalomra, bár ezért az apostoli széki kellett fellebbezniük. Megőrizték IV. Béla emlékét azzal is, hogy a király alakját a provinciális pecsétjébe is belevették. 1270-ben már 54 kolostor volt Magyarországon. A testvérek térítő tevékenységet folytattak, komoly lépéseket tettek a kunok és tatárok megtérítése érdekében. 1280-1301 között a rend belső és külső alkotmánya kiépült, illetve megerősödött.

1301–1382 a rend fénykorának tekinthető. 1316-ra a ferencesek nyolc őrséget hoztak létre. I. Lajos királyunkat Laczkfy Dénes szerzetes nevelte. A testvérek nevéhez fűződik az 1348-as kun térítés újabb hulláma is. A XIV. századi Európát megrázta az 1378-as nyugati egyházszakadás, amikor a ferencesek generálisa, Rossi elpártolt a pápától és több kardinálissal összefogva ellenpápát választottak. Többek között ezért nem támogatta a rendet Zsigmond király. 1440–1517 a mariánus ferencesek történetében a küzdelem korszaka. Küzdeniük kellett a salvatoriánus testvéreik, az ellanyulás és a belviszályok ellen. I. Ulászló és Erzsébet királyné harcai elpusztítanak több kolostort (keszthelyi, nagykanizsai, nyitrai). A mariánusok 1320–1440 között kényelemre tettek szert. Szegények voltak ugyan, de nem láttak szükségét. 1443-ban a pápa követe, Julian kardinális több kolostort a salvatoriánusoknak adatott át, a budait, a szegedit, a pestit és a marosvásárhelyit. Ezt a rendeletet 1444-ben a pápa is megerősítette. Ennek ellenére a mariánusok a szegedi kolostort nem adták át. Az ezt követő években Hunyadi János, a salvatoriánusok patrónusa nyomására 1448-ban újabb kolostorokat kellett átadniuk.

Az 1440–1450 közötti időszakot gyors provinciálisváltások, zűrzavar és jelentős tekintélyvesztés jellemzik. A tekintélyvesztés több okra vezethető vissza. A mariánusoknál nem csak a kolostornak, hanem a testvéreknek is volt magánvagyonuk. Ezt 1450 után próbálják megszüntetni. Gyakori volt a testvérek vendégeskedése főúri házaknál, mely lazította a szerzetesi fegyelmet. Világiak és nők kolostorba való bejárása mindennapos volt, ami okot adhatott rosszindulatú pletykákra. A fenti okok miatt a fegyelem meglazulása ellen Igali provinciális lépett fel meglehetősen markánsan. Az 1454-es közgyűlés szigorú szabályokat hozott. Ezután csak előírászerű ruházatot volt szabad viselni, hogy a vagyoni különbségek ne legyenek szemmel láthatóak. A testvéreknek ezután kötelező volt tanulni. A gyakori vendégeskedések megakadályozására kijárási tilalom volt érvényben. A közgyűlés határozatainak értelmében elterjedt ezután az engedetlenek tömlöccel büntetése.

1466-ban a szécsényi kolostort veszik el tőlük. Ezt a pápa 1469-ben visszaadja nekik. Ennek ellenére Ország Mihály nem szolgáltatja vissza a kolostort, ehelyett a debrecenit kapják meg. Hosszú viszálykodás után 1492-ben kiegyeznek a salvatoriánusokkal. A kiegyezés értelmében a salvatoriánusok Szegeden, az alsóvárosban új kolostort építenek. A meg egyezés kimondta, hogy a két rend tisztelje és dicsérje egymást, a mariánusok hagyjanak fel a mozgalommal, hogy a két szerzet egyesüljön, valamint hogy mindkét szerzet az egész országban szedhet alamizsnát. A testvérek ezután csak az előjárók engedélyével mehetnek egyik provinciából a másikba. 1495-ben kimondták, hogy ne legyen két kolostor egy városban, kivéve a már meglévőket (pl.: Szeged). Az 1508-as gyűlés újabb határozatokat hozott. A rend bünteti a részegséget és azt, ha valamelyik testvér pénzt tart magánál. A határozat

értelmében minden szerzetesnek segíteni kell a lázongó testvérek megfékezésénél. Ezen túl tilos volt harmadrendű apácák házába menni. A rend ezután szigorúan bünteti a tisztátalanságot, és nagy figyelmet fordít a növendékek nevelésére. Ezen túl tilos a káromkodás és tilos az étkezés az előírtakon túl. Rendkívül fontos döntés, hogy a szerzetesek elhelyezését a provinciális határozza meg.

Az 1517–1606 közötti időszak a rend mélypontra zuhanása. 1529-ben Szulejmán hadjárata elpusztítja az óbudai és a kismartoni kolostort. Bár 1533-ban Nagyváradon felállítják a hittudományi főiskolát, a rend tovább hanyatlik. Kevés az alkalmas testvér, szellemi és erkölcsi romlás veszi kezdetét. A fegyelem felbomlott és a fiatalok nem jöttek a rendbe. Az 1535-ös segösi gyűlés kétségbeesett intézkedéseket hoz a további hanyatlás elkerülése érdekében, bár nem sok sikerrel. 1541 után sok kolostort vesztenek el. 1551–1552 telén Fráter György meggyilkolása után elűzik őket Erdély nagyobb városaiból. 1556-ra az összes kelet-magyarországi kolostort elveszítik. A nyitrai és győri kolostor pusztulása után 1594-re az egész ország területén csupán négy kolostoruk marad: Szeged, Gyöngyös, Szokolca és Csíksomlyó.

1606-ban a két magyarországi rendtartomány egyesül a toledói zsinat határozata szerint. 1606-tól megkísérik a régi kolostorokat visszaszerezni és újakat is építenek. 1640-re a kolostorok száma húszra nő. A rend sokat köszönhet Pázmány Péternek, aki pénzt és fáradságot nem sajnálva támogatja őket. 1655-ben a szlavóniai kolostorok elszakadnak a magyarországi rendtartománytól, és külön őrséget alapítanak. A ferencesek ebben az időben obszerváns és ún. reformata ágra váltak szét. A mariánus rendtartomány 1659-ben a református ághoz csatlakozik, így kevésbé van kitéve az idegen befolyásnak. Ennek ellenére 1667-ben a felső-németországi biztos alá rendelik a rendtartományt.

A török veszély elmúltával ismét kiéleződik a vita a mariánusok és a salvatoriánusok között. 1689-ben Lazari Antal biztost bízzák meg a testvérek kibékítésével, s teljhatalommal ruházzák fel. Az ő döntése szerint a Szokolca-Nyitra-Vác vonaltól délre mariánus, északra pedig salvatoriánus kolostoroknak kell lenniük. Ez a rendelet az ún. Decretum Lazarianum, mely végül pontot tett a hosszú viszály végére.

A *salvatorianus* rendtartomány 1339-ben alakult meg, kezdetben Boszniában működtek. Az első kapcsolata Magyarországgal a diakói kolostor volt. Nevüket az üdvözítő (Salvator) kinszenvédéseiről kapták, melynek jelét a címerükbe vették. 1365-ben I. Lajos király létrehozta a bolgár bánságot, ahol a salvatoriánusok térítettek. Öt kolostort hoztak létre, melynek élén a kevei és a bolgár őr állt. A bánság 1369-ben megszűnt és a testvérek az Al-Duna mentén telepedtek le Krassó és Temes megyében. Oláhokat és bolgárokat térítettek, megtanulták a lakosok nyelvét és e szerint tartottak miséket. 1384-re megalakul a magyarországi rendtartomány. Fontos megemlíteni a salvatoriánusokkal kapcsolatban, hogy nem fekete volt a kázmájuk, mint a mariánusoknak, hanem szürke. Ezért a nép „cseri barátoknak” hívta őket. Zsigmond ideje alatt a kolostorok gyorsan szaporodtak, mivel az uralkodó őket részesítette előnyben a mariánusokkal szemben. A szerzet négy „oszlopa” Szent Bernardin, Kapisztrán Szent János, Ferreani Albert és Márkai Jakab volt.

Márkai Jakab boszniai vicarius nevét azért érdemes kiemelni, mert később Magyarország hitvizsgálója lett. Főleg a huszita eretnokség követőit téríti. A salvatoriánusok jelentős szerepet vállaltak a husziták elleni harcban, főleg Erdélyben térítettek és prédikálnak ellenük. Fontos megemlíteni, hogy a török elleni seregek lelkipásztorai voltak. Jelentős eredményeket értek el a hittudományok művelése terén is. 1424-ben a magyarországi rendtartomány elszakad a boszniaitól. Ebben az időben a salvatoriánusok legfőbb támogatója

Hunyadi János szörényi bán és Széchy Dénes esztergomi érsek. Hunyadi nevéhez kötődik a híres csíksomlyói kolostor építése, melyet IV. Jenő pápa is jelentősen támogatott. A salvatoriánusoknak kedvezett Caesarini Julian pápai legátus 1444-es látogatása is. 1445-től harmadrendű társulatokat is létrehoztak a pápa engedélyével. 1448-tól véglegesen elszakadnak Boszniától. Az új, magyarországi vicaria határai a Szávától a Kárpátokig, illetve délre a Fekete-tengerig értek. Neve (1523-ig) Familia Fratrum Minorum de observantia volt. Az új szervezet ugyanazokkal a kiváltságokkal rendelkezett, mint a boszniai vicaria.

1448-ra kész lett a csíksomlyói kolostor. 1455-ben Magyarországra érkezett Kapisztrán János, aki az erdélyi görögkeletiek térítésére tett kísérletet, valamint a keresztes hadjáratot szervezte és vezette, mint pápai legátus. 1461-ben a salvatoriánusok Moldvába indultak téríteni és az ottani magyarok lelki gondozását vállalták magukra. Ebben az időszakban (1448–1517) legjelentősebb támogatóik Mátyás király és Beatrix, valamint II. Ulászló és Bakócz Tamás esztergomi érsek. 1495-ben kiegyzett a mariánus és a salvatoriánus szerzet. A mariánusok lemondtak régi tervükről, a két rendtartomány egyesítéséről, mely a salvatoriánusok beolvasztásával lett volna egyenrangú. A kiegyzést követte az 1505-ös budai egyetemes közgyűlés, mely a szegénység megtartásáról határozott. 1514-ben Bakócz Tamás meghirdette a keresztes hadjáratot. Ennek hatása a magyar és a bosnyák–horvát rendtartomány elhideléséhez vezetett. A Dózsa György vezette parasztháború során a ferencesek aktív szerepet vállaltak a parasztseregben. Többen a rendből magas posztot töltöttek be Dózsa seregében, pl. a sokat emlegetett Lőrinc pap. 1517-ben Rómában megváltoztatták a rend szabályait. A szigorító intézkedések hatására az ún. ingatlanos kolostorok kiválnak. A vezető ezután nem helytartó, hanem minister provincialis, azaz a rendtartomány szolgája.

Az 1517–1605 közé eső időszak a hanyatlás kora. 1517-ben 1500 testvér élt 70 kolostorban, 1605-ben azonban csupán harminc testvér volt öt kolostorban. 1523 fontos fordulóponthoz vezetett a ferencesek életében. Ekkor minden magyarországi testvér obszerváns lett. A volt ingatlanosokat ekkortól nevezték mariánusoknak, míg az ingatlanlanság régebben sem rendelkezők felvették a salvatoriánus nevet. Mindkét szerzet elnevezése igen megtisztelő volt. Ezután minden konventnek választania kellett egy gondviselőt. 1526-ban a törökök végigrazbolták a kolostorokat, de talán még a török pusztításnál is nagyobb kárt okoz a testvéreknek a protestantizmus rohamos terjedése. 1541-ben Buda elestével elvesztik a budai kolostort. Ezután a hódoltság területéről Erdélybe húzódnak, ahol Fráter György haláláig megvédi őket. 1581 a mélypont a ferencesek történetében, csupán négy kolostoruk maradt: a szegedi, a gyöngyösi, a szakolcai és a csíksomlyói. A közgyűlés az állapotot figyelembe véve úgy határozott, hogy a rend tanulóit más szerzetesrendek iskoláiba küldi. Ekkoriban kerültek előtérbe a jezsuita iskolák. Ez a közgyűlés határoz arról is, hogy minden kolostornak legyen könyvtára. A szegedi és a szakolcai testvérek hatalmas érdeme, hogy keserves helyzetük ellenére ellátták a hódoltságban élő hívek lelki gondozását. 1604–1605-ben Bocskai seregének dúlásai miatt el kell hagyniuk Szokolcát. 1606-ban a toledói zsinat egyesíti őket a mariánusokkal az ő megkérdésük nélkül. Erre válaszul az 1622-es közgyűlésen elfogadják a szigorúbb (református) szabályokat és ezzel fölöttük megszűnik a külföldi ellenőrzés. 1640-ben Csíksomlyó önálló őrséggé vált. 1686-tól az ország felszabadulása után visszafoglalták kolostoraikat és újakat is hoztak létre. Fellendült az élet a kultúra terén is, sok növendék magasabb fokú oktatásban részesült. A mariánusoknál már említett 1689-es Decretum

Lazarianum után a salvatorianus területeken a szlovákok lettek túlsúlyban. A rend jelentős személyiségei a korban Bárkányi János és Andrássy Miklós voltak. A Rákóczi-szabadságharc idején a fejedelem emberei elpusztítanak több konventet. A kor megújító törekvéseinek nagy eredménye, hogy már megengedték nekik a plébániák működtetését és az iskola-rendszer is mindenütt helyreállt.

A ferences kolostorok élete és kultúrája

A testvérek szigorú napirend szerint éltek, hetente háromszor kötelező volt az ostromlás. Az 1629-es szigorúbb rendtartás szerint éjfélkor keltek és elmondták a hajnali zsolozsmát. Aludni nyáron este hét órakor, télen fél nyolckor tértek. Sokat utaztak, nagy gondot fordítottak az énekekre és az orgonálásra. A csíksomlyói Kájoni János is híres volt ebben való jártasságáról. A renden belül kisebb társulatok jöttek létre, mint a Szent Antal vagy kordás társaság. Legfontosabb tevékenységük az igehirdetés volt. A ferencesek műveltek voltak és általában jó szónokok. Velük még a hitújítók sem tudtak versenyezni. A hódoltsági területeken még a török is megtúrta őket, a világi papok menekülése után ők tartották a lelket a népben, vigasztaltak és tanítottak.

1616-ban két rendes iskola jött létre, az egyik Gyöngyösön a magyarok számára, a másik Szokolcán a szlovákok részére. 1662-ben hittudományi iskolát alapítottak Galgócon, 1665-ben pedig Kassán, ez utóbbi nagyon híres volt. Ezeken kívül bölcséleti iskolákat és rövid ideig gimnáziumokat tartottak fenn. A kolostori iskolák közül kiemelkedik Csíksomlyó, mint az erdélyi katolikus oktatás egyik őrhelye. A rend tehetséges diákjait Rómába küldték tanulni, ez nagy megtiszteltetésnek számított.

A ferencesek, akárcsak a jezsuiták, oktatásukról is híresek. Iskoláikba világi ifjak is bejárhattak. Minden provinciának joga volt évente két ifjút ingyenesen Párizsba vagy Rómába küldeni, tanulni. A provincia természetesen több diákot is küldhetett, de ennek költségeit nekik kellett állniuk. A testvérek a magyarok tanítása közben lassan magyarul kezdtek írni, és ezzel a magyar nyelvű irodalom munkásai lettek.

A legnagyobb hatású ferences irodalmárok közé tartozott Márk atya és Kétyi vagy Egri János az 1340-es, 1350-es években, akik krónikáit forrásként használta fel Thuróczy János; Erdélyi János, szintén a XIV. században működött, munkáját ma a vatikáni könyvtárban őrzik; Szalkai Balázs, aki a XV. század első negyedében megírja a rendtartománya történetét ill. Esztergomi Mihály rendtörténetíró. Mind közül a legismertebb Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát. Temesvári a XV. század végén élt, a ferencesek egyik legnagyobb hatású írója. Főműve a *Stellarium coronae benedictae Mariae virginis* (Az áldott Szűz Mária koronájának tizenkét csillaga). Ezután főleg szentbeszédeket írt. Ezeket a műveket sorra ki is nyomtatták és hatalmas népszerűsége tettek szert. Húsz év alatt 19-21(!) nyomtatást értek meg!

Laskai Osvát többszöri provincialis Kapisztrán Szent János életútját írja meg, Temesvári Pelbárt tanítványa. Nevéhez fűződik a *Biga Salutis* (Üdvösség szekere) című két kötetes adatgyűjtemény. 1497–1501 között ő állítja össze a ferencesek szabályrendszerét és többek között a hitvédő beszédek gyűjteményét. Ezek szinte kivétel nélkül gyakorlati művek voltak. A XVI. században főleg rendtörténetet írnak, szabályokat és beszédeggyűjteményeket. Fő cél a hittudósítás és a történetírás. A sokat író testvérek főleg salvatorianusok voltak. A XVI. század a hitújítás és a vitairatok kora. Kiemelkedő jelentőségű a vitairatok és

magyarázatok terén Szegeci Gergely mariánus és Nádasdi Bálint salvatoriánus testvér. A XVII. században már magyarul írnak, a latin nyelvű írások szinte kivétel nélkül csak társaiknak szólnak. Ez a század az imádságos könyvek és a vallásos irodalom kora. Ebben az időben szentbeszédeket és vallási énekeket fordítottak.

Az első ferences szépirodalmi emlékek a *gyulafehérvári glosszák*. A szerzetesek főleg a Klára-szűzek és a beginák részére írtak magyar nyelvű szövegeket, mert ők nem tudtak latinul. A legrégebb magyar könyv az Ehrenfeld-kódex, mely Szent Ferenc életéről szól (1380 körül keletkezett szöveg, amit 1430-ban másoltak át a ma is meglévő Ehrenfeld-kódexbe.) Fontos forrás a Guary- és a Virginia-kódex, az utóbbit egy óbudai kláraszűz másolta le a maga könyvébe 1500 körül. Az írás a lelkiismeret vizsgálatáról szól, egy részét Pisai Bertalan Liber Conformitatum című művéből másolták. Meg kell említenünk a Nádor-, a Simor- és a Nagyszombati-kódexet, mindhármát egy szerző írta. Fontos nyelvemlékünk a Debreceni-kódex, mely szintén Klára-szűzeknek íródott. Mária hét örömről van szó benne, ezen felül pedig életrajzokat és elmélkedéseket tartalmaz. Az előbb felsorolt négy kódex négy különböző kolostor számára íródott, tartalmilag fedik egymást. A Lobkovic-kódex sok helyről összeszedetetett kézirat, az ember három föellenségéről szól. A Vitkovics-kódex másolatban, a Kazinczy-kódex pedig két részben maradt ránk. Az erdélyi beginák három kódexet mentettek meg: a Telekit, a Székelyudvarhelyit (a második legfontosabb erdélyi nyelvemlék, Nyújtódi András saját hűgának írt részletei nagyon fontosak számunkra) és a Lázár–Zelma-kódexet. Természetesen ezek a kódexek csak töredékei a kor írott anyagának. Azt mutatják meg, hogy a mohácsi vész és a hitújítás egy szépen fejlődő épületes irodalmat tört derékba. Ennek az irodalomnak a többi, a magyar nyelv történetének és irodalmának szempontjából talán legértékesebb gyümölcssei végleg megsemmisültek. Éppen a legmagyarabb, legrégebb kolostoroknak a könyvei hiányoznak.

Szent Ferenc szerzetének magyar hajtása adta hazánkban az első névleg ismert magyar költőket is. A XVI. század két legnagyobb ferences költője Vásárhelyi András, akit 1533-ban öltek meg a törökök és Csáti Demeter (Vásárhelyi kortársa), akinek kiemelkedő alkotásai az 1526-ban írt hazafias versek. Ők kezdték el megírni az első magyar tudományos szótárt, bár nem fejezhették be. Nagyon fontos munka a korban az Atyai Péter által írt gyöngyösi latin–magyar szótártörődék. Ezt a művet a Chatoliconnal összekötve 1487-ben Velencében nyomtatták ki. A rend ezután hatvan évig nem tudta folytatni tudományos tevékenységét, hiszen fennmaradásáért kellett küzdenie.

A XVII. században több kiemelkedő egyéniség volt a testvérek között. Kopcsányi Pap Márton nevéhez evangéliumok és episztolák fűződnek, valamint egy keresztény imádságos könyvecskét írt. Az előbb felsorolt műveket 1616-ban nyomtatták ki. Dúsi Jakab volt a magyar egyházi énekek összegyűjtője. Sok éneket fordított le latinból. Kájoni János csfk-somlyói barát volt talán a kor legkiemelkedőbb alakja. Énekszerző és énekeskönyv szerkesztő. 1676-ban kinyomtatja a Cancionale Chatolicum című énekes könyvet. Nevéhez fűződik az önálló erdélyi custodia történetének megírása az ún. Fekete könyvben. Fontos munkája még az Aranyosház imádságoskönyv és a magyar fűvészkönyv összeállítása 1656-ban. Az obszervánsok rendtörténetének megírását helytelenül Szalkai Balázs nevéhez szokták kötni. Szalkai a boszniai vicariusok listáját állította össze, ennek alapján írt egy ismeretlen szerző rendtörténetet valószínűleg Laskai Osvát felkérésére. Ez a mű kapcsolódik és kiter a magyar történelemre, bár az író többször hibázik. Tartalmazza Laskai Osvát műveinek jegyzékét is. A rend feladatai közé tartozott akkoriban az eretnekek és a görögkeletiek térítése. A feren-

cesek ezáltal az Anjou-ház balkáni politikát szolgálták ki. A XV. század végén indult meg a rendszeres rendi iskolázás. Ennek célja a gyóntatók és prédikátorok képzése volt. A szerzetesek nemzeti dicsőséget és értékeket, valamint szent magatartásformát hirdettek. Komoly lépéseket tettek a magyar irodalom kialakulása terén. A XVI. század két kiemelkedő alakja Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát obszerváns testvérek. Ők főleg beszédminta gyűjteményeket dolgoztak ki. A ferencesek rendszeresen tanultak és foglalkoztak a rendtagok tanításával. A fiatalokat 14, 16 és 18 éves kortól vették fel a rendbe.

Könyvtárjegyzékek

- Szokolca 1662,
- Szeged 1849,
- Csíksomlyó 1727 és 1734 (Tudomásunk van XVII. századi jegyzékről is, de nem ismerjük.)
- Gyöngyös 1620/30-as évek,
- Németújvár 1644 (A néhai Batthyány-birtok jelenleg Ausztria területén helyezkedik el, Batthyány Ádám rekatolizált, és behívta a ferenceseket.)

A katalógusok alapján az állomány főleg beszédgűjteményekből, bibliakommentárok-ból és vitairatokból állt. A könyvtárban található művek többsége gyakorlati célt szolgált. A prédikációkra és a protestánsokkal való vitára készítette fel a testvéreket.

A barátok nagy gondot fordítottak a tanulásra. 1454 után négy kolostorban volt iskola és évente két-két testvért küldtek tanulni külföldre. Esztergomban, majd Nagyváradon főiskolát hoztak létre. A tanulók kedvezményként külön szobát kaptak és tanulmányaik idejére a zsolozsma, valamint a munka alól fel voltak mentve. A kedvezmények lényegében azt a célt szolgálták, hogy a tanulók minden idejüket a tanulásnak szenteljék. A ferenceseket önállóság és kulturális függetlenség jellemezte. A rend óriási érdeme, hogy a kódexekben leírtak lehetővé tették a hit személyesség válását egyéni elmélkedés útján.

A rend további története vázlatosan

A jozefinizmus egy részüket elűzte, kolostoraik egy részét bezáratta, a búcsúhelyeket betiltotta. 1897-ben öt provinciával rendelkeztek (mariánus, salvatoriánus, kapisztránus, Szent István és Szent László). Fontos megemlíteni, hogy 1922-ben a kapisztránusok vállalták el az USA-ba vándorolt magyarok lelki gondozását. A rendet megrázta az 1950-es feloszlási és államosítási hullám, mely könyvtáraikat is érintette, de mint a rend más nehéz időszakait, ezt is átvészelték és jelenleg is jelentős szerepet vállalnak a magyarországi hitéletben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- KARÁCSONYI JÁNOS: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I–II. kötet. Budapest, 1922–1924, Magyar Tudományos Akadémia.
- FÜGEDI ERIK: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek*. Budapest, 1981, Magvető.
- MADAS EDIT – MONOK ISTVÁN: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig*. Budapest, 1998, Balassi Kiadó.

- MÁLYUSZ ELEMÉR: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó.
- SOUTHERN, W. R.: *A nyugati társadalom és az egyház a középkorban*. Budapest, 1987.
- TARNAI ANDOR: „A magyar nyelvet írni kezdik”: *irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*. Budapest, 1984, Akadémiai Kiadó.
- SZÜCS JENŐ: *Nemzet és történelem*. Budapest, 1974, Gondolat
- GECSE GUSZTÁV: *A szerzetesség története*. Budapest, 1995, Seneca.
- PÁL JÓZSEF: *Ferences harmadik rend Szegeden (1919–1944)*. Budapest, 1996.
- KÁJONI JÁNOS: *Fekete könyv: az erdélyi ferences kuszódia története*. Szeged, 1991, Scriptum Kft.

M E S S Z E L Á T Ó

RÓNYAI LÁSZLÓ

Lusitania, a végzetes hajó

Cikkem témája a Lusitania nevű utas szállító luxushajó, melyet a történelemben sajnos nemcsak az általa lebonyolított fantasztikus utazások tettek világhírűvé, hanem tragikus módon szaporította az első világháborút övező talányokat. Nevének eredete az ókorig nyúl vissza: Hispania egyik részét hívták így, ami körülbelül a mai Portugáliának felel meg. Hosszúsága 787 láb (1 láb = 30,48 cm), szélessége 87 láb. Sebessége maximum 25 csomó. Szállítható utaslétszám: 563 fő az első emeleten, 464 a másodikon, és 1138 a harmadikon. A motort gőzturbinák hajtották, 4 db hajócsavar vitte előre a hajót. Gyártója a John Brown and Company Limited, Clydebank, Skócia. A Lusitania megépítése bizonyos értelemben J. P. Morgan elhatározása volt, akinek az volt a célja, hogy monopolhelyzetet teremtsen a transzatlantikus hajóüzletben, ami IMM (International Mercantile Marine: Nemzetközi Kereskedelmi Hajózás) néven ismert. A vállalat két hajót gyártott le: a Lusitaniát és a Maure-

taniát, és az előbbi hamarabb került ki. Ez az első legnagyobb hajó, mely gőzturbinával haladt előre, igaz már előtte is voltak hajók, melyek turbinákat használtak, de nem ilyen nagyságban. Ezen kívül abban is első volt, hogy ez volt az a hajó, ami felülmúlta a 40 ezer tonnát. Négy kéménykürtőt helyeztek el rajta, az utasoknak összesen hét fedélzet állt rendelkezésre élvezni a hajó által nyújtott luxust. A berendezés és a bútorok fényűzőek voltak. A hajófedélzetre rakták az első osztály társalgóját. Berendezése XVIII. századi hangulatot idéz, sárga és zöld színeket használva, mahagóni lambériával. A tetején egy festett, áttetsző üvegtetőablakot helyeztek el, valamint hosszában egy kandeló állt. A vakolat hihetetlen kivitelezésű, minden egyes helysége csodálatosan lakkozott. Az egész a királyi palota bálterméhez hasonlított, a francia királyi pompát tükrözte. Az erkély tetején egy dóm található, amin a Cherubim által készített, négy évszakot bemutató metszet látható.